

Alicja Ornowska

**SZWAJCARSKIE ROZWIĄZANIA PENALNE
DOTYCZĄCE KARY PRACY NA CELE SPOŁECZNE
W KODEKSIE KARNYM I PRAWIE
KARNYM NIELETNICH**

W Szwajcarii praca społecznie użyteczna wprowadzona została do katalogu sankcji w prawie karnym nieletnich (*Jugendstrafrecht*)¹, a dopiero gdy stwierdzono, że zdała ona egzamin zaczęto rozważać wprowadzenie jej także jako sankcji karnej dla dorosłych². Przejściowo w latach 80. ubiegłego wieku weszła ona w życie jako kara zastępcza zamiast nieściągalnej grzywny, podobnie jak miało to miejsce w prawie niemieckim.

Co prawda Art. 49 Ziff. 1 Abs. 2 StGB przewidywał możliwość odpracowania grzywny przez „nieprzymusową pracę przynoszącą korzyść państwu lub gminie”³, ale na tamtym etapie kara pracy społecznie użytecznej pozostawała tylko „na papierze”⁴, gdyż ze wszystkich kantonów jedynie Zurych wydał wymagane przepisy wykonawcze⁵. Nawet jednak i tam nie zapewniono miejsc zatrudnienia dla skazanych⁶.

Elementy pracy społecznie użytecznej zawarte były natomiast w postępowaniu wykonawczym w stosunku do osób uchylających się od służby wojskowej. Jako że szwajcarska konstytucja aż do 1992 roku nie uznawała prawa do

---

¹ M. Boehlen, *Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung im schweizerischen Jugendstrafrecht*, [w:] K.-L. Kunz (red.), *Alternativen zu kurzen Freiheitsstrafen*, Schweizerisches Nationalkomitee für Geistige Gesundheit. Arbeitsgruppe für Kriminologie, Verlag Rüegger, Diessenhofen 1979, s. 32.

² A. Wąsek, *Kierunki zmian szwajcarskiego prawa karnego*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Vol. 24, 1977, s. 141.

³ W. Bechmann, A. Wagesonner, *Landesbericht: Schweiz. Die Verpflichtung zur Arbeitsleistung*, [w:] H.-H. Jescheck (red.), *Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1983-1984, s. 911.

⁴ R. Brughelli, *Alternativen zur Freiheitsstrafe: Gemeinnützige Arbeit und Wiedergutmachung*, [w:] *Die Zukunft der Freiheitsstrafe. Kriminologische und rechtsvergleichende Perspektiven* (praca zbiorowa), Schweizerische Kriminologische Untersuchungen, Verlag Paul Haupt, Bern/ Stuttgart 1989, s. 22.

⁵ H.-H. Jescheck, *Die Freiheitsstrafe in rechtsvergleichender Darstellung*, [w:] H.-H. Jescheck (red.), *Die Freiheitsstrafe und ihre Surrogate im deutschen und ausländischen Recht*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1983-1984, s. 2125.

⁶ H.J. Albrecht, *Ansätze und Perspektive für die gemeinnützige Arbeit in der Strafrechtspflege*, [w:] H.J. Kerner, O. Kästner (red.), *Gemeinnützige Arbeit in der Strafrechtspflege*, Schriftenreihe der Deutschen Bewährungshilfe e. V., Neue Folge, Bonn 1986, s. 84.

odmowy służby wojskowej, osoby odmawiające jej odbycia, także z powodu sprzeciwu sumienia, obligatoryjnie skazywane są na karę pozbawienia wolności. Nie odbywało się jej jednak w warunkach więziennych, tylko w specjalnych zakładach, w których osoby uchylające się od służby wojskowej są zobowiązane do prac na cele społeczne. Co istotne, kara obejmowała też utratę czasu wolnego, gdyż w godzinach wolnych od pracy skazani mieli obowiązek również przebywać w tych zakładach⁷.

Idea zapewnienia alternatywy dla dominującej kary pozbawienia wolności⁸ została łatwo podchwycona i poparta przez postulaty nowelizacji kodeksu karnego wypracowane przez doktrynę.

W „Projekcie wstępnym H. Schultza”⁹ kara pozbawienia wolności do roku powinna zasadniczo zostać zastąpiona przez pracę społecznie użyteczną, karę grzywny w systemie stawek dziennych, pozbawienie prawa jazdy, warunkowe zawieszenie kary. Jeśli zaś chodzi o krótkoterminową karę pozbawienia wolności, to w jej miejsce obligatoryjnie powinna wchodzić jedna w wymienionych sankcji. Projekt utrzymał ze zmianami możliwość odpracowania kary grzywny, ale wprowadził też możliwość orzeczenia kary pracy na cele społeczne jako kary głównej (*Hauptstrafe*) za zgodą skazanego. Tak rozumiany charakter kary wzorował się wyraźnie na anglosaskiej *community service*. Oryginalnym rozwiązaniem projektodawców była propozycja, by możliwości orzeczenia sankcji ograniczyć tylko do osób wcześniej niekaranych. Taka limitacja zakresu zastosowania kary została jednak poddana krytyce w doktrynie¹⁰.

Natomiast we wzorującym się na prawie niemieckim projekcie M. von Gisel-Bugnion¹¹ proponowano wbudowanie elementów pracy na cele społeczne w ramy obowiązków (*Auflagen*) orzeczonych przy warunkowym zawieszeniu kary pozbawienia wolności. Miałyby to zapewnić łatwiejsze wprowadzenie kary w życie. Od tego zdystansował się jednak autor kontrpropozycji legislacyjnej H. Schulz, podnosząc, iż kara pracy na cele społeczne stosowana byłaby wtedy tylko i wyłącznie jako kara dodatkowa (*Zusatzstrafe*). Wyraził on także obawy, że takie nasycenie warunkowego zawieszenia elementami penalnymi spowoduje jedynie efekt *net-widening*, więc nie będzie prowadzić do pożądanego spadku miejsc w zakładach karnych. Ustawodawca przychylił się do jego poglądów.

Ostatecznie kara pracy na cele społeczne znalazła swoje miejsce w kodeksie karnym w 1991 r.¹², kiedy to wprowadzono ją jako formę wykonywania kar

⁷ W. Bechmann, A. Wagesonner, *op. cit.*, s. 911-912.

⁸ E. Weitekamp, *Sanctions*, [w:] K. Aromaa, S. Leppä, S. Nevala, N. Ollus, *Crime and Criminal Justice System in Europe and North America 1995-1997*, Publication Series 40, Helsinki 2003, s. 154; także: R. Brughelli, *op. cit.*, s. 7; M. Boehlen, *Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung... op. cit.*, s. 32.

⁹ H. Schultz, *Bericht und Vorentwurf zur Revision des Allgemeinen Teils und des Dritten Buches. „Einführung und Anwendung des Gesetzes“ des schweizerischen Strafgesetzbuchs*, Bern 1987; cyt. za: R. Brughelli, *op. cit.*, s. 22.

¹⁰ R. Brughelli, *op. cit.*, s. 23.

¹¹ M. Gisel-Bugnion, *Punir sans prison. Quelques suggestions*, Genève 1984; cyt. za: R. Brughelli, *op. cit.*, s. 19.

¹² K.L. Kunz, *Środki alternatywne do kary pozbawienia wolności (inne niż probacja)*, „Przegląd Policyjny” 1993, nr 1-2, s. 8.

pozbawienia wolności do 3 miesięcy¹³. Było to oryginalne, ale przejściowe rozwiązanie, docelowo planowano bowiem wprowadzenie kary pracy na cele społeczne jako kary głównej. Nastąpiło to jednak dopiero kilkanaście lat później w dążeniu do walki z punitywnością szwajcarskiego wymiaru kar.

Zgodnie ze statystykami skazań w roku 2004 zapadło 96.000 wyroków, z czego 15.000 stanowiło wyroki skazujące na bezwzględne kary pozbawienia wolności, niemal połowa (44.500) na kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania, 36,5% (35.000) na grzywny, zaś tylko około 1500 na inne kary i środki karne. Blisko 90% wszystkich izolacyjnych kar bezwzględnych i blisko 96% wszystkich warunkowo zawieszonych kar pozbawienia wolności mieściło się w przedziale do sześciu miesięcy pozbawienia wolności. Należy do tego dodać, że udział kar izolacyjnych bez warunkowego zawieszenia wykonania w wymiarze najkrótszym – do trzech miesięcy – w ostatnich dwóch dekadach systematycznie wzrastał. Gdy uwzględni się, iż jedynie w przypadku 1,5% wyroków sądy wymierzyły kary pozbawienia wolności powyżej osiemnastu miesięcy¹⁴, nie mogą pozostawać najmniejsze wątpliwości, że szwajcarski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych opierał się na orzekaniu krótkoterminowych kar izolacyjnych warunkowo zawieszanych bądź efektywnie wykonywanych i pomocniczo na sankcjach majątkowych.

W takich realiach głównym celem przeprowadzonej gruntownej reformy systemu środków penalnych było wzbogacenie katalogu sankcji o alternatywy krótkoterminowych sankcji izolacyjnych¹⁵, w szczególności kar pozbawienia wolności w wymiarze do sześciu miesięcy. Można stwierdzić, że o ile zasada *ultima ratio* kary pozbawienia wolności nie była nowością, to znowelizowane przepisy wprowadziły zasadę *ultimissima ratio* krótkoterminowej pozbawienia wolności. Na mocy Art. 41 Abs. 1 i 2 szwajcarskiego kodeksu karnego¹⁶ karę taką, gdyby miała być krótsza niż sześć miesięcy można orzec jedynie, gdy nie ma przesłanek do jej warunkowego zawieszenia, a więc najczęściej sprawca nie daje pozytywnej prognozy kryminologicznej. Ponadto sąd zawsze powinien rozważyć, czy w przypadku danego sprawcy nie mogą być wymierzone priorytetowo traktowane sankcje nieizolacyjne: grzywna lub kara pracy społecznie użytecznej. Tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy obydwie te kary nie wchodzi w grę z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo niemożności ich efektywnego wykonania, sąd ma możliwość skazania sprawcy przestępstwa na karę pozbawienia wolności do sześciu miesięcy bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Swój wybór sąd powinien jednak bliżej uzasadnić.

¹³ F. Riklin, *Kriminalpolitische Konzepte in der Schweiz*, [w:] J.M. Jehle, *Täterbehandlung und neue Sanktionsformen*, Neue Kriminologische Schriftenreihe, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach 2000, s. 466.

¹⁴ F. Riklin, *Strafen und Massnahmen im Überblick*, s. 3, 4 (<http://www.unifr.ch/str/>, dostęp 27.11.13).

¹⁵ P. Best, *Europäische Kriminalpolitik auf der Grundlage der Menschenrechtskonvention – die European Rules*, [w:] *Festschrift für Alexander Böhm zum 70. Geburtstag* (praca zbiorowa), Belin/New York 1999, s. 62.

¹⁶ Schweizerisches Strafrechtbuch. Ustawa z dnia 21 grudnia 1937 roku. Analiza według stanu prawnego na dzień 1 lipca 2013 r.

Jak wskazuje F. Riklin, konieczność wymiaru krótkich sankcji izolacyjnych może mieć miejsce często w przypadku cudzoziemców. W Szwajcarii bardzo aktualne pozostaje zjawisko turystyki przestępczej, przy czym sprawcy dopuszczający się czynów kryminalnych nie posiadają środków pieniężnych pozwalających im na uiszczenie grzywny, zaś po popełnieniu i osądzeniu ich przestępstw mają zamiar natychmiast wracać do swojego kraju, uniemożliwiając tym samym poddanie ich środkom penalnemu opartych na nałożeniu obowiązków, w tym obowiązku pracy¹⁷.

Z powyższego należy wnioskować o jasnej intencji szwajcarskiego ustawodawcy, chcącego jak najbardziej ograniczyć stosowanie krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, z których sądy Konfederacji tak często korzystały. Kary te miały pozostać w użyciu głównie jako zastępcze względem sankcji alternatywnych, zabezpieczając ich efektywne wykonanie (Art. 41 Abs. 3 StGB).

W Szwajcarii, aby kara pracy społecznie użytecznej stanowiła alternatywę dla półrocznej kary pozbawienia wolności, a co za tym idzie dla równoważnej jej grzywny w wysokości do 180 stawek, ustalono górną granicę wymiaru kary na 720 godzin. Wynika to z przyjęcia ustawowego przelicznika, zgodnie z którym cztery godziny pracy równe są jednemu dniowi pozbawienia wolności, a także jednej stawce dziennej grzywny¹⁸. Ponieważ w czasie prac legislacyjnych proponowano z jednej strony, by przelicznik obejmował osiem godzin pracy równych jednemu dniowi pozbawienia wolności, z drugiej zaś, by zastępował już dwie godziny pracy, cztery godziny okazały się być kompromisem akceptowalnym na forum parlamentarnym¹⁹.

Przyjęcie tak wysokiej górnej granicy wymiaru godzin pracy jest rozwiązaniem unikatowym na skalę światową i szeroko krytykowanym w szwajcarskiej literaturze prawnokarnej²⁰. Generalnie przyjmuje się bowiem za wzorem *community service*, że górny limit powinien być ustawiony na wysokości 300 godzin pracy²¹. Postulując wprowadzenie korzystniejszego systemu przeliczeniowego powołuje się nie tylko na wzorce z innych państw²², ale także na argumenty natury praktycznej. Według wielu przedstawicieli doktryny, kara powinna być bowiem możliwa do odbywania w czasie wolnym²³, a przy tak znacznym wymiarze kary jest to prawie niewykonalne. Sugeruje się, że przy bardziej sprzyjającym przeliczniku, kara ta stałaby się atrakcyjniejsza dla skazanych, którzy częściej by się na nią zgadzali. Pierwotna propozycja legislacyjna obejmowa-

¹⁷ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 4.

¹⁸ Art. 39 Abs. 2 StGB.

¹⁹ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 12.

²⁰ R. Brughelli, *op. cit.*, s. 26.

²¹ W Wielkiej Brytanii Criminal Justice Act 2003 podwyższył górną granicę wymiaru kary z poprzednio obowiązującego limitu 240 godzin (Article 199).

²² F. Riklin, *Kriminalpolitische Konzepte...*, *op. cit.*, s. 466.

²³ F. Riklin, *Neue Sanktionen und ihre Stellung im Sanktionensystem*, [w:] S. Bauhofer, P.H. Bolle, *Reform der strafrechtlichen Sanktionen*, Schweizerische Arbeitsgruppe für Kriminologie, Zürich 1994, s. 149.

ła dwukrotnie korzystniejszy przelicznik, zgodnie z którym już dwie godziny pracy miałyby odpowiadać dniowi zastępczej izolacji więziennej. Było to rozwiązanie niezwykle korzystne dla skazanego i uzasadnione pragmatycznie. Jak tłumaczy się w doktrynie, skoro praca społecznie użyteczna ma być alternatywą dla maksymalnie półrocznej kary pozbawienia wolności, to górna granica wymiaru godzin pracy powinna wynosić 360, a więc byłaby zbliżona do wymiaru kary w innych krajach. Osoby zdolne do pracy są jej w stanie z reguły poświęcić maksymalnie jeden dzień w tygodniu i zwykle pracują po osiem godzin w ciągu dniówki, gdyż tak zorganizowane są zakłady zatrudniające. Tym samym, aby odbyć karę w całości, skazany musiałby wygospodarować jeden dzień w tygodniu (np. sobotę) przez jedenaście miesięcy. W odczuciu wielu badaczy jest to i tak surowe rozwiązanie penalne. Jeżeli przelicznik jest dwukrotnie bardziej rygorystyczny, oznacza to równocześnie dwukrotnie dłuższy czas na odbycie całości kary, co jest trudne do praktycznego wyegzekwowania. Wskazuje się ponadto, że realia wykonywania zastępczej krótkoterminowej kary pozbawienia wolności są takie, że najczęściej odbywana jest ona w warunkach półwolnościowych. Tym samym, dwie godziny pracy społecznie użytecznej równałyby się zwykle nocy spędzonej w zakładzie karnym. Jeżeli natomiast pozostawianie na noc w warunkach izolacji odpowiada aż czterem godzinom pracy, wielu skazanych może kalkulować, że podejmowanie dodatkowej aktywności i pracowanie jest po prostu nieopłacalne²⁴.

W doktrynie skrytykowane zostało również zrezygnowanie w toku prac legislacyjnych z propozycji H. Schultza, by przewidzieć możliwość uznania kary pracy społecznie użytecznej za wykonaną po odbyciu 2/3 orzeczonej kary²⁵. Takie rozwiązanie penalne, w polskim prawie karnym przewidziane już po odbyciu połowy kary (art. 83 k.k.), miało służyć motywowaniu skazanych do wyteżonej i efektywnej pracy.

W szwajcarskim prawie karnym pracę społecznie użyteczną można orzec jedynie za zgodą oskarżonego²⁶, co naturalnie ma związek z dążeniem do zapewnienia zgodności kary z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka zakazującymi pracy przymusowej i obowiązkowej (np. art. 8 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²⁷, art. 4 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁸, konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy²⁹). Podkreśla się, że jeżeli dana osoba jest niezdolna do zapłacenia grzywny

²⁴ F. Riklin, *Kriminalpolitische Konzepte...*, *op. cit.*, s. 467.

²⁵ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 12.

²⁶ Art. 37 Abs. 1 StGB.

²⁷ Konwencja sporządzona w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966. Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

²⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 285).

²⁹ Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej (konwencja przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r., Dz.U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122). Konwencja nr 105 dotycząca zniesienia pracy przymusowej (konwencja przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1957 r. (Dz.U. z 1959 r., Nr 39 poz. 240).

i jednocześnie ze względów nieuzasadnionych odmawia zgody na orzeczenie wobec niej kary pracy społecznie użytecznej, żadne regulacje międzynarodowe nie zakazują stosowania zastępczej kary izolacyjnej, która w takim wypadku jest jak najbardziej wskazana i celowa i *de facto* nie można jej ominąć³⁰.

Urząd wykonujący karę względem każdego skazanego indywidualnie określa okres, w jakim musi on świadczyć pracę. Górna granica czasu wykonania kary została ustawiona na dwa lata³¹. Co istotne, pracę wykonuje się nieodpłatnie na korzyść instytucji społecznych oraz w interesie publicznym. W Szwajcarii, w przeciwieństwie do Anglii, dopuszcza się jednak świadczenie pracy na korzyść konkretnych osób potrzebujących pomocy³², np. osób starszych czy niepełnosprawnych. Jest to wymownym potwierdzeniem faktu, że w kraju tym tendencje resytucyjne zawsze cieszyły się uznaniem legislatora³³.

W razie uchylania się od wykonywania pracy, tudzież niestosowania się do nałożonych obowiązków udzielane jest jednokrotne ostrzeżenie. Jeśli skazany się do niego nie zastosuje praca społecznie użyteczna zamieniana jest w karę grzywny lub karę pozbawienia wolności³⁴, przy czym karę pozbawienia wolności orzec można jedynie wtedy, gdy oczekuje się, iż grzywna nie zostanie uiszczona³⁵.

Oczywistym jest, że kara pracy społecznie użytecznej nie powinna być nakładana w sytuacji, gdy jest podejrzenie, że wobec konkretnego skazanego, z uwagi na jego warunki i właściwości osobiste, nie będzie mogła być wyegzekwowana. W literaturze jednak bardzo ostrożnie podchodzi się do generalnego wyłączenia od możliwości nałożenia omawianego środka penalnego w przypadku osób niepełnosprawnych czy starszych. Słusznie wskazuje się, że przede wszystkim powinno się zapewnić takie miejsca i stanowiska pracy, które umożliwiłyby również i takim skazanym odbycie tej sankcji karnej. Nawet osoby jeżdżące na wózkach inwalidzkich mogą przykładowo dokonywać pomiaru natężenia ruchu ulicznego³⁶.

Kontrowersyjne także w polskim prawie karnym³⁷ warunkowe zawieszenie kary pracy społecznie użytecznej jest według szwajcarskiego kodeksu karnego dopuszczalne, tak jak dopuszczalne jest warunkowe zawieszenie grzywny, czy też kary pozbawienia wolności orzeczonej w przedziale między sześci-

³⁰ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 8.

³¹ Art. 38 StGB.

³² Art. 37 Abs. 2 StGB.

³³ Dowodem na to może być także kuriozalna dla wielu możliwość przyznania grzywny nie władzom kantonalnym, a pokrzywdzonemu, obecnie już nieobowiązująca: A. Wąsek, *Szwajcaria*, [w:] M. Filar, S. Frankowski, K. Poklewska-Koziell, A. Spotowski, A. Wąsek, *Prawo karne niektórych państw Europy Zachodniej. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 248.

³⁴ Art. 39 Abs. 1 StGB.

³⁵ Art. 39 Abs. 3 StGB.

³⁶ Przykład za: F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 8.

³⁷ A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności w świetle nowelizacji kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego*, Scriptorium, Opole 2013, s. 217-234.

ma miesiącami a dwoma latami. Zastosowanie środka probacyjnego jest konieczne zawsze wówczas, gdy sąd uzna, że nie jest niezbędnym wykonanie kary, aby zapobiec powrotowi do przestępstwa przez skazywanego. Jeżeli jednak sprawca czynu zabronionego w okresie pięciu lat przed dokonaniem czynu zabronionego został już skazany na grzywnę w wymiarze powyżej 180 stawek dziennych, względnie na karę pozbawienia wolności, również warunkowo zawieszoną, dłuższą niż 6 miesięcy, sąd może warunkowo zawiesić karę jedynie wówczas, gdy występują szczególnie korzystne okoliczności. Fakultatywnie sąd może zastosować omawiany środek probacyjny, gdy sprawca podjął starania o usunięcie szkody. Każda warunkowo zawieszona kara może być połączona z obowiązkiem uiszczenia grzywny³⁸. W praktyce sądy korzystają z tej możliwości w ponad połowie przypadków, uznając, iż niezbędne jest, by sprawcy „dać nauczkę”³⁹ za popełnienie przestępstwa.

W szwajcarskim prawie karnym występują również kary częściowo warunkowo zawieszone (*teilbedingte Strafen*). Zarówno kary nieizolacyjne – grzywna, kara pracy społecznie użytecznej, jak też kara pozbawienia wolności w wymiarze od roku do trzech lat, mogą zostać zawieszony w części, gdy jest to wystarczające do osiągnięcia celów kary. Wówczas najwyżej połowa kary zostaje poddana efektywnemu wykonywaniu⁴⁰.

Przy całościowym lub częściowym warunkowym zawieszeniu kar sąd wyznacza okres próby mieszczący się w granicach od dwóch do pięciu lat. W czasie okresu próby sąd może nałożyć na skazanego dozór kuratora lub dodatkowe obowiązki. Bezwzględnie natomiast powinien wyjaśnić skazanemu znaczenie i konsekwencje prawne zastosowania omawianego środka probacyjnego. Szczególnie istotne jest przekazanie mu, że jeżeli w okresie próby popełni przestępstwo lub wykroczenie i wobec tego będzie należało się spodziewać, że powróci na drogę przestępczą, sąd zarządza wykonanie kary uprzednio warunkowo zawieszony. Może przy tym zamienić rodzaj kary, jeżeli jest to konieczne do orzeczenia kary łącznej i połączenia również tej kary, która ma zostać wymierzona za nowo popełnione przestępstwo⁴¹. Powinien wówczas stosować opisany wyżej przelicznik kar, zgodnie z którym cztery godziny pracy społecznie użytecznej równają się jednej stawce grzywny i dniowi pozbawienia wolności⁴².

Jedynie, gdy skazany daje pozytywną prognozę kryminologiczną, sąd może zrezygnować z zarządzenia wykonania kary. Wówczas otwarta jest możliwość pouczenia i ostrzeżenia skazanego lub przedłużenia mu nawet o połowę wyznaczonego w wyroku okresu próby. Wydłużony okres próby również może być związany z nałożeniem innych lub tych samych obowiązków probacyjnych, względnie z dozorem kuratora. Niestosowanie się do owych obowiązków

³⁸ Art. 42 StGB.

³⁹ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 13.

⁴⁰ Art. 43 StGB.

⁴¹ Art. 44 i Art. 46 Abs. 1 StGB.

⁴² F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 9.

i uchylenie się od dozoru kuratorskiego należy do fakultatywnych przesłanek zastosowania zarządzenia wykonania kary warunkowo zawieszzonej. Co istotne, sąd nie może zarządzić wykonania po upływie trzech lat od końca okresu próby⁴³.

Orzekając karę, szwajcarski sędzia może korzystać z najszerszego możliwego do wyobrażenia spektrum środków penalnych. Może orzec grzywnę, karę pracy przymusowej, karę pozbawienia wolności, wszystkie te sankcje mogą być bezwzględne, warunkowo zawieszane albo częściowo warunkowo zawieszane, a w przypadku warunkowego zawieszenia dodatkowo można orzec grzywnę. W doktrynie wyrażono wątpliwość, czy aż tak znaczna ilość opcji wyboru środków reakcji karnej nie doprowadzi do nadmiernej konfuzji w praktyce orzeczniczej i czy w ogóle była ona oczekiwana przez judykaturę. Już teraz zasadnie przewiduje się również, że niektóre możliwe do zastosowania środki penalne, przykładowo warunkowo zawieszona grzywna połączona z grzywną efektywnie wykonywaną, najpewniej pozostaną martwą literą prawną⁴⁴.

W prawie karnym nieletnich sankcja obowiązku wykonania pracy (*Verpflichtung zur Arbeitsleistung*) została formalnie wprowadzona nowelą do kodeksu karnego 18 marca 1971 r.⁴⁵. Jednakże już od lat 50. ubiegłego wieku judykatura zgłaszała potrzebę implementacji takiego środka. Dochodziło do sytuacji, gdy sędziowie w Bazylei, Bernie i Waadt orzekali zobowiązanie do wykonania pracy społecznie użytecznej nie mając do tego wyraźnego oparcia w ustawie⁴⁶. W praktyce więc, podobnie jak to miało miejsce w Holandii, kara ta zrodziła się w wyniku sędziowskich precedensów⁴⁷.

Obecnie prawo karne nieletnich nie jest już uregulowane w kodeksie karnym, ale w odrębnej ustawie mu poświęconej (*Jugendstrafgesetz*) z dnia 20 czerwca 2003 r., która weszła w życie 1 stycznia 2007 r.⁴⁸. Utrzymano w niej karę pracy na cele społeczne, wymieniając ją w rozdziale III wśród kar obok upomnienia (*Verweis*)⁴⁹, grzywny (*Busse*) oraz kary pozbawienia wolności (*Freiheitsentzug*). Jednakże modyfikowano nazwę omawianej kary. Dotychczasowe zobowiązanie do wykonania pracy (*Verpflichtung zur Arbeitsleistung*) zastąpiono świadczeniem osobistym (*persönliche Leistung*). Istota kary pozostała jednak ta sama. Jest ona analogiczna do nieodpłatnej pracy na cele społeczne przewidzianej w kodeksie karnym. Różnice są subtelne, ale warte wzmianki. Zwraca uwagę w szczególności *expressis verbis* przewidziana możliwość świadczenia pracy na rzecz poszko-

⁴³ Art. 46 Abs. 2-5 StGB.

⁴⁴ F. Riklin, *Strafen...*, *op. cit.*, s. 15.

⁴⁵ B. Kunicka-Michalska, *Wykonywanie kar i środków wobec nieletnich w Szwajcarii*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1994, nr 6-7, s. 50.

⁴⁶ M. Boehlen, *op. cit.*, s. 26-27.

⁴⁷ A. Ornowska, *Holenderskie doświadczenia z wprowadzeniem kary pracy na cele społeczne i aktualne kierunki jej zmian*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych*, Toruń 2012, s. 231-232.

⁴⁸ Analizowany stan prawny na dzień 1 stycznia 2013 r.

⁴⁹ Tłumaczenie nomenklatury dotyczącej środków stosowanych względem nieletnich za: B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 49.

dowanego za jego zgodą. Ma tu miejsce wielokrotnie postulowane przenikanie się instytucji prawnych obowiązku naprawienia szkody oraz pracy społecznie użytecznej. Należy oczekiwać, że jeśli to pionierskie rozwiązanie się sprawdzi, wkrótce zadomowi się ono także w szwajcarskim kodeksie karnym.

Zważywszy na inny charakter prawa karnego nieletnich przewidziano, że orzeczona względem nieletniego praca musi odpowiadać jego wiekowi oraz umiejętnościom. Może ona polegać także na udziale w kursach lub innych przedsięwzięciach. Świadczenie osobiste może trwać najwyżej jedynie dziesięć dni, jeśli jednak nieletni w chwili czynu miał ukończone 15 lat i popełnił przestępstwo, można orzec względem niego świadczenie osobiste trwające do trzech miesięcy, które może być połączone z obowiązkiem przebywania w określonym miejscu⁵⁰. Jeśli nie zostanie ono wykonane w przeznaczonym do tego czasie lub zostanie niewłaściwie wykonane, urząd wykonujący karę, który sprecyzowany jest w prawie kantonálním⁵¹, upomina nieletniego, wyznaczając kolejny termin⁵². W przypadku, gdy upomnienie nie przyniesie rezultatu nieletniego, który w chwili czynu nie miał ukończonych 15 lat można zobowiązać do wykonania świadczenia pod bezpośrednim nadzorem urzędu wykonującego lub wyznaczonej osoby⁵³. Jeśli zaś nieletni miał ukończone w chwili czynu 15 lat, wspomniany urząd automatycznie z urzędu orzeka zamianę świadczenia osobistego w wysokości do 10 dni na grzywnę, zaś świadczenia osobistego wymierzonego w wysokości powyżej 10 dni na karę grzywny lub pozbawienia wolności⁵⁴. W razie orzeczenia kary zastępczej pozbawienia wolności nie może ona przekroczyć wysokości zamienianego świadczenia osobistego⁵⁵. Ustawa przewiduje również możliwość zamiany kary grzywny na świadczenie osobiste na wniosek nieletniego⁵⁶. Analogicznie może też być zamieniona kara pozbawienia wolności do trzech miesięcy, także jeśli została już w części odbyta⁵⁷.

W obowiązującym do końca zeszłego roku stanie prawnym, zobowiązanie do wykonania pracy oceniane było wyjątkowo pozytywnie w szwajcarskiej doktrynie ze względu na walory szczególnie-prewencyjne i wychowawcze⁵⁸. Nie inaczej powinno być z sukcesorem owej sankcji, czyli świadczeniem osobistym. W stosunku do zobowiązania do wykonania pracy podkreśla się, że nie stanowi jedynie biernego znoszenia dolegliwości, ale pozwala na aktywność w dążeniu do naprawienia szkody oraz przyczynia się do uświadomienia przez nieletnie-

⁵⁰ Art. 23 Abs. 3 JStG.

⁵¹ B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 60.

⁵² Art. 23 Abs. 4 JStG.

⁵³ Art. 23 Abs. 5 JStG.

⁵⁴ Warto zaznaczyć, że do niedawna niewykonanie przez nieletniego zobowiązania do świadczenia prac nie było obwarowane żadną sankcją; B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 60.

⁵⁵ Art. 23 Ziff. 6 JStG.

⁵⁶ Art. 24 Ziff. 3 JStG.

⁵⁷ Art. 26 JStG.

⁵⁸ W. Bechmann, A. Wagesonner, *op. cit.*, s. 49; M. Boehlen, *Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung...*, *op. cit.*, s. 28.

go konsekwencji postępowania wobec innych ludzi⁵⁹. Kara ceniona jest także przez sędziów. W badaniach sondażowych oceniają oni ją jako najpotrzebniejszą z kar⁶⁰, co bezpośrednio przedkłada się na to, iż często po nią sięgają⁶¹. Z badań Związkowego Urzędu Statystycznego wynikało, że prawie dwóch na trzech sprawców w wieku 7-14 lat skazywanych jest na tą karę⁶². Wobec starszych sprawców sądy decydują się ją orzec w jednym przypadku na trzy. W tej grupie wiekowej dominującą sankcją stanowi grzywna.

Nieletni świadczą pracę w domach opieki społecznej, szpitalach, domach dziecka, sprzątają parki i lasy, biorą udział w akcjach ochrony środowiska, asystują przy polowaniach i połowach ryb, dbają o stan dróg⁶³. Jak akcentują sędziowie do ukończenia kary z sukcesem niezbędna jest motywacja nieletniego. Do wykonania pracy nie można go bowiem zmusić⁶⁴. Generalnie nieletni, którzy odbyli kary pozytywnie oceniają doświadczenia, które z niej wynieśli⁶⁵. Stanowi to chyba najlepszy możliwy dowód na efektywność kary. M. Boehlen proponowała nawet prawie całkowitą rezygnację z innych kar na rzecz zobowiązania do wykonania pracy społecznie użytecznej⁶⁶. Jeśli nawet nie byłaby możliwa implementacja tego postulatu, z pewnością jest to doniosły sygnał, by stosować tę karę jak najczęściej.

Szwajcarskie doświadczenia z karą pracy społecznie użytecznej jawią się jako niezwykle interesujące. Stanowią bogate źródło do czerpania wniosków komparatystyczno-prawnych szczególnie w okresie, kiedy kształt kary ograniczenia wolności przeżywa okres znaczących przemian penalnych⁶⁷. Szczególnie warta uwagi jest istniejąca w szwajcarskim prawie karnym nieletnich możliwość orzeczenia obowiązku wykonywania pracy na rzecz samego poszkodowanego za jego zgodą, a więc środek reakcji karnej, który kompiluje elementy pracy społecznie użytecznej i odszkodowania w formie restytucji naturalnej⁶⁸. Sprawia więc, że zadośćuczynienie za wyrządzone przestępstwo nie jest mglistą abstrakcją, polegającą na pracy na rzecz bliżej nieokreślonego społeczeństwa, ale odbywa się z korzyścią dla konkretnej osoby pokrzywdzonej czynem zabronionym i tym samym realnie przywraca jej „skradziony konflikt”⁶⁹. Trafnie

⁵⁹ B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 49.

⁶⁰ O badaniach empirycznych wśród sędziów: M. Boehlen, *Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung (...)* *op. cit.*, s. 31

⁶¹ *Ibidem*, s. 28.

⁶² B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 53.

⁶³ M. Boehlen, *Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung... op. cit.*, s. 30.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 29.

⁶⁵ Badania sondażowe wśród nieletnich: M. Boehlen, *Ist Strafe unbedingt notwendig? Die Verpflichtung zu einer Arbeitsleistung im revidierten schweizerischen Jugendstrafrecht*; Sauerländer, Aarau 1974, s. 50-54.

⁶⁶ B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 62.

⁶⁷ A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności w świetle...*, *op. cit.*, s. 303-307; A. Ornowska, *Kara ograniczenia wolności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 171.

⁶⁸ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze. Studium prawnoporównawcze*, Kraków 1996, s. 88.

⁶⁹ O teorii „skradzionego konfliktu”: N. Christie, *Granice cierpienia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1991.

D. Brons oraz A.M. v. Kalmthout zauważają: „Praca społecznie użyteczna jako zadośćuczynienie społeczeństwu to piękna abstrakcja, ale na ile stanowi ona rzeczywiste zadośćuczynienie ofierze przestępstwa?”⁷⁰. Może warto postulować, by na przykładzie właśnie takich systemów karnych jak szwajcarski wprowadzić środki reakcji karnej umożliwiające pracę dla samego pokrzywdzonego lub przynajmniej osób przez niego wskazanych, np. mu najbliższych. W sytuacji, gdyby z racji niechęci żywionej dla skazanego pokrzywdzony nie byłby skłonny do zapewnienia mu możliwości odpracowania szkody, możliwe są do przedyskutowania również i inne pośrednie formy kompensacji, które stanowiłyby realną i odczuwalną dla niego formę zadośćuczynienia.

SWISS PENAL SOLUTIONS CONCERNING COMMUNITY SENTENCE IN THE PENAL CODE AND JUVENILE CRIME LAW

Abstract

The paper deals with problems of implementing and executing the penalty of community service in Switzerland. The vast majority of all sentences in this country involve a decree of maximum six months' imprisonment – either suspended or not. Community service was therefore mainly introduced to substitute penal forms of shock incarceration, believed to be responsible for high incarceration rates. Under Swiss penal law community service has many variables and for that reason is interesting to draw comparative conclusions.

⁷⁰ D. Brons, A.M. v. Kalmthout, *Gemeinnützige Arbeit in den Niederlanden*, w: U.O. Srevering, *Alternativprojekte zum Strafvollzug*, Protokolle 4/85, Arnoldheiner Protokolle 1985, s. 52.

